

Als ik de onderzoeker was...

Kinderen over ethiek in onderzoek
met en door kinderen

Colofon

Als ik de onderzoeker was...

Kinderen over ethiek in onderzoek met en door kinderen

Auteurs

Jurrius, K., Sarti, A., Strating, G. en Uzozie, A.

Ontwerp

www.ontwerppartners.nl

© Stichting Alexander, september 2012.

Mogelijk gemaakt door Bernard van Leer Foundation

Stichting Alexander

jongeren actief in
onderzoek en beleid

Inhoud

Voorwoord	4
Ethiek, wat is dat eigenlijk?	6
Visie op kinderen: Kinderen als competente partners in onderzoek	6
Wie bepaalt wat ethisch is?	7
Wat zegt de literatuur over ethiek?	8
Onderwerpen	8
Het doel van het onderzoek	8
Kosten en gewenste opbrengsten	8
Privacy en vertrouwelijkheid	8
Selectie van deelnemers	9
Beoordeling en controle van de onderzoeksmethodes	9
Informatie	9
Toestemming	10
Goed om je af te vragen	10
Uitdragen van de boodschap	11
Impact op kinderen	11
Meer lezen	12
Hoe kun je ethiek met kinderen bespreken?	13
Ethiek bespreken met zeer jonge kinderen	13
Uitleg van ethiek in onderzoek met kinderen	13
Ethiek bespreken met kinderen: Ethiekspel	14
Ethiek met jongeren bespreken	16
Ethiek bespreken met jongeren: leidraad aan de hand van thema's	16
Wat zou jij doen als jij een onderzoeker was?	16
Wat zeggen kinderen en jongeren zelf?	17
Praten over 'taboe-thema's'	20
Kindermishandeling	20
Armoede	20
Tot Slot	22

Voorwoord

Onderzoek doen samen met kinderen en jongeren is belangrijk voor kinderen zelf en voor volwassenen in hun omgeving. Door kinderen te betrekken, komen we meer te weten over wat zij vinden van hun omgeving. Kinderen die zelf een rol krijgen in onderzoek doen, doen kennis op die zij ook zelf weer kunnen gebruiken om hun leefomgeving te verbeteren. Kinderen kunnen van onderzoek ook veel leren.

Ethiek is in het doen van onderzoek belangrijk. Wat mag, en wat mag niet? Het betrekken van kinderen is in zichzelf al een ethische discussie waard: wij vinden bijvoorbeeld dat kinderen er het recht op hebben om in onderzoek te worden betrokken, en dat uitsluiting van kinderen in zichzelf al niet ethisch is.

En wij staan hierin niet alleen. In het Internationaal Verdrag van de Rechten van het Kind staan twee artikelen opgenomen die overheden verplicht om kinderen te betrekken bij onderzoek dat hen aangaat. Artikel 12 en 13 luiden:

“Artikel 12: Het kind heeft recht om zijn of haar mening te geven over alle zaken die het kind aangaan. De overheid zorgt ervoor dat het kind die mening kan uiten en dat er naar hem of haar wordt geluisterd. Dit geldt ook voor gerechtelijke en bestuurlijke procedures.”

“Artikel 13: Het kind heeft recht op vrijheid van meningsuiting, dit omvat ook de vrijheid inlichtingen en denkbeelden te verzamelen, te ontvangen en te verspreiden. Daarbij moet rekening gehouden worden met de rechten van anderen.”

Toch zijn er allerlei vraagstukken omtrent ethiek in onderzoek met kinderen, die van belang zijn om te adresseren, voordat je met kinderen onderzoek doet.

Nu zijn er ethische richtlijnen voor betrokkenheid van kinderen in (medisch) onderzoek. Deze richtlijnen bieden tot op zekere hoogte houvast. Toch zijn er in het sociaal wetenschappelijk onderzoek nog praktische vragen en knelpunten, waarvan het goed is om er keer op keer bij stil te staan. We denken bijvoorbeeld aan het vragen van toestemming voor deelname aan jonge kinderen en vraagstukken rondom eigenaarschap van de eindproducten.

In de queeste naar (internationale) ethische richtlijnen voor onderzoek naar en met kinderen wordt gek genoeg meestal voorbij gegaan aan de mening hierover van de kinderen zelf. Wat vinden kinderen zelf belangrijke ethische richtlijnen? Hoe willen zij dat er met hen wordt omgegaan binnen een onderzoek setting? Wij zijn van mening dat kinderen een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de discussie over ethische richtlijnen, en dat hun mening zelfs centraal moet staan bij het opstellen ervan.

In deze brochure bieden we een aantal concrete handvatten om ethische vraagstukken binnen sociaal wetenschappelijk onderzoek het hoofd te bieden. Er zijn niet altijd panklare oplossingen. Maar het gesprek over ethiek vormt een goed begin. Tussen onderzoekers, maar ook vooral tussen onderzoekers en kinderen.

*Namens team Stichting Alexander
Kitty Jurrius, directeur
Adimka Uzozie, senior projectleider*

Ethiek, wat is dat eigenlijk?

Bij ethiek gaat het om de vraag: wat is goed om te doen, en wat is niet goed? Het gaat om morele principes, over wat moreel gezien de beste manier van handelen is. Bij ethiek gaat het om de manier waarop waarden als 'eerlijk', 'correct', 'respectvol' en 'goed' in de praktijk worden gebracht.

Visie op kinderen: Kinderen als competente partners in onderzoek

De visie op kinderen is bepalend voor de houding van de onderzoeker tijdens het onderzoek. Wanneer kinderen worden gezien als kwetsbare objecten die beschermd moeten worden, gaan onderzoekers spreken over kinderen. Wanneer kinderen worden gezien als sociale actoren met eigen rechten, kunnen onderzoekers spreken met kinderen (Morrow, 2009).

Uit een onderzoek van Childwatch onder 257 onderzoekers wereldwijd blijkt dat 26% van de onderzoekers de percepties van de competenties van kinderen of volwassenen aanvoert als reden om kinderen niet bij onderzoek te betrekken. Kinderen zouden kwetsbaar zijn en beschermd moeten worden, ze zouden hun gevoelens, kennis en ideeën niet kunnen duiden en daarom niet in staat zijn om actief deel te nemen aan onderzoek (Powell e.a., 2011).

Het uitsluiten van kinderen uit onderzoek, heeft tot gevolg dat er kennis wordt geproduceerd, waarop kinderen zelf geen invloed hebben. Dit is in zichzelf al een ethisch vraagstuk: dat het goed en eerlijk is om kinderen een stem te geven in onderzoek, betekent dat het onderzoek op een bepaalde manier wordt ingericht en vormgegeven.

Wie bepaalt wat ethisch is?

Onderzoekers kunnen met elkaar overleggen, wanneer zij onderzoek ethisch vinden. Zij kunnen ethische richtlijnen met elkaar afspreken.

Een voorbeeld van een document met ethische richtlijnen voor het betrekken van kinderen in onderzoek, is het document "Guidelines for research with children and young people" (2011) National Children's Bureau Research Centre.

Wat betreft ethiek wordt hier gesproken over twee aspecten:

- **Informed consent**

Dit betekent instemming op basis van goede informatie. Niet alleen bij de start van een project, maar gedurende het project blijven vragen of ze het nog leuk vinden, of ze door willen gaan en altijd de mogelijkheid bieden om ermee te stoppen. Kinderen moeten goed geïnformeerd worden over elke stap die in het onderzoek gezet wordt en wat dat heeft opgeleverd.

- **Child protection and safeguarding**

Dit houdt in dat kinderen beschermd worden tijdens het traject. Er moet duidelijk zijn hoe er om gegaan wordt met de gegevens (vertrouwelijkheid van data), onderzoekers moeten een protocol hebben voor wat ze doen als er bijvoorbeeld misbruik aan het licht komt. Verder mogen kinderen niet in lastige, gevaarlijke posities geplaatst worden in het onderzoek, kinderen moeten een onderzoeker makkelijk kunnen bereiken.

Ook met kinderen kun je spreken over wat zij onder ethisch verstaan. Dit wordt verderop uitgewerkt.

Wat zegt de literatuur over ethiek?

Onderwerpen

Een handig overzicht van ethische onderwerpen biedt Virginia Morrow:

Morrow, V. (2005). *The ethics of social research with children and young people - an overview* Institute of education, University of London.

In dit artikel staan 10 onderwerpen die behandeld moeten worden in ethisch kindonderzoek, met een aantal vragen die de onderzoeker moet beantwoorden zodat het onderzoek daadwerkelijk ethisch uitgevoerd wordt.

Het doel van het onderzoek

Bij de start van het onderzoek moet afgevraagd worden, wat het doel van het onderzoek is, om wiens belangen het gaat en welke positie kinderen innemen in het onderzoek. Onderzoekers moeten zich afvragen, waarom en welke vragen worden gesteld.

Kosten en gewenste opbrengsten

Bij aanvang van een onderzoek moet worden overwogen, wat een kind heeft aan deelname, en wat het kost. Zijn er risico's voor kinderen (op het gebied van fysieke, psychische of sociale veiligheid) en wat wordt daar tegen gedaan? Zijn deze risico's ethisch wel of niet verantwoord? Welke gevolgen heeft het voor kinderen als zij niet worden betrokken in het onderzoek?

Privacy en vertrouwelijkheid

Als het gaat om privacy en vertrouwelijkheid zijn er verschillende zaken van belang. Hoe kom je aan namen en gegevens van kinderen, en wordt hen verteld wie hun naam heeft doorgegeven? Welke opties geef je kinderen/ouders om deel te nemen?

Er moet van te voren ook nagedacht worden over zaken als: Waar vindt het onderzoek met respondenten plaats? Is dit een vertrouwde plek voor de kinderen? Kinderen kunnen aangeven dat zij het prettig vinden dat hun ouders aanwezig zijn. Hoe ga je daarmee om?

Als een onderzoeker denkt dat hij iets moet rapporteren (zoals misbruik) moet hij bedenken of hij dit eerst met het kind zelf bespreekt en of hij van te voren de kinderen er voor waarschuwt dat dit kan gebeuren.

De onderzoeker moet een manier vinden om de anonimiteit te waarborgen in rapportages. Verder dient nagedacht te worden over het bewaren van het onderzoeksmateriaal (opnames, transcripten, video's etc): waar bewaar je die veilig? Wie heeft toegang tot dit materiaal? Wie is eigenaar van het eindproduct?

Selectie van deelnemers

Als het gaat om het selecteren van deelnemers rijst er een aantal vragen: Hoe selecteer je deelnemers? Is het onderzoek voor alle kinderen toegankelijk? Van belang is ook om na te denken over de representativiteit van het onderzoek. Zijn de onderzoeksgegevens representatief voor een bepaalde groep? Is er ruimte in het onderzoeksontwerp voor uitval en afvallen van kinderen gedurende het proces?

Beschikbare financiën

Bij financiën gaat het eigenlijk om twee zaken: enerzijds om de beschikbare financiën voor het onderzoek: is er voldoende geld voor een goede uitvoering en begeleiding? Anderzijds om vergoedingen in het project: Krijgen kinderen/ouders een onkostenvergoeding, hoeveel dan en welke invloed heeft dat op de vrijwillige deelname?

Beoordeling en controle van de onderzoeksmethodes

Als het gaat om de onderzoeksmethodes zijn een aantal zaken van belang: Wat vinden kinderen en ouders/verzorgers van het plan? Verder dient onderzocht te worden of het onderzoeksontwerp kindvriendelijk is en of het onderzoeksontwerp aangepast kan worden. Sluiten methodes aan bij capaciteiten van kinderen? Moeten de onderzoekers verantwoording afleggen aan derden?

Informatie

Er dient voor alle respondenten in voor hen begrijpelijke taal informatie beschikbaar te zijn over het doel en de aard van het onderzoek. Hierbij dient uitleg gegeven te worden over methode, tijdpad en mogelijke opbrengsten (zowel positieve als negatieve) van het onderzoek. Voorwaarden zijn verder: Duidelijke omschrijving in kindertaal, persoonlijke toelich-

ting, waarbij aangemoedigd wordt tot het stellen van vragen, namen van het onderzoeksteam/de onderzoeker met daarbij de bereikbaarheidsgegevens en de contactmogelijkheden.

Toestemming

Bij toestemming gaat het om de vraag of kinderen zelf echt mee willen doen met een onderzoek.

Toestemming voor het meedoen aan een onderzoek van kinderen wordt vaak gevraagd aan ouders, of aan docenten en andere autoriteiten. Maar ook kinderen zelf moeten instemming geven om mee te willen werken aan een onderzoek.

Het vragen van instemming van kinderen om mee te werken aan een onderzoek is lastiger dan bij volwassenen. Men moet zich realiseren dat kinderen eerder een autoriteit gehoorzamen dan volwassenen, en dus eerder zullen toestemmen om mee te werken aan een onderzoek omdat ze het gevoel hebben niet te mogen protesteren. Daarnaast hebben kinderen meer moeite met het overzien van de gevolgen van het onderzoek.

Goed om je af te vragen:

- Is het voor kinderen ook mogelijk om te weigeren om mee te doen?
- Kunnen ze vragen stellen of overleggen voor ze instemmen?
- Weten kinderen dat ze mogen stoppen met het onderzoek?
- Wat doe je als een kind wel wil deelnemen maar niet mag van de ouders?
- Waar geeft een kind precies toestemming voor?

De vraag die vaak ter discussie staat is de vraag wanneer een kind zelf in staat is om instemming te geven om deel te nemen aan een onderzoek. Volgens de Guidelines van het NESH is bij deelname van kinderen onder de 15 jaar toestemming van ouders nodig. De Guidelines for Research with Children and Young People stelt dat de toestemming van ouders gevraagd moet worden voor kinderen onder de 16 jaar (Shaw, Brady & Davey, 2011). De meningen over een geschikte leeftijd voor zelfstandige instemming van het kind om deel te nemen aan een onderzoek zijn verdeeld.

(NESH staat voor: The National Committee for Research Ethics in the Social Sciences and the Humanities. Het NESH bevindt zich in Noorwegen.)

Uitdragen van de boodschap

Ter voorbereiding op de periode na het verzamelen van de onderzoeksgegevens is het van belang stil te staan bij een aantal zaken die bijtijds georganiseerd dienen te worden. Is in het onderzoeksplan voldoende tijd ingeruimd voor het rapporteren en publiceren van de uitkomsten? Hoe zorg je voor gebalanceerde uitkomsten? Hoe en wanneer wordt de terugkoppeling naar kinderen georganiseerd?

Hoe ga je aan de slag met het delen van de kennis met de samenleving (publiceren wetenschappelijk/populair)? Wanneer zijn er conferenties waarbij je kunt aansluiten of kun je zelf een conferentie organiseren? Hoe zet je media in?

Impact op kinderen

Sta stil bij de impact die je boodschap heeft op de populatie van je onderzoek. Hoe zet je kinderen neer in het onderzoek? Hoe beïnvloedt dit de methode van dataverzameling en data-analyse? Gaan de onderzoekers reflectief te werk? Bekijken onderzoekers hun eigen vooroordelen kritisch? Draag er zorg voor dat stigmatisering en discriminatie wordt voorkomen. Kinderen zijn het uitgangspunt, verdiep je in hun leefwereld, luister zorgvuldig naar kinderen, en spreek met hen in hun eigen termen. Houd balans tussen goed onderzoek en voldoende respect tonen voor de waardigheid van kinderen.

Meer lezen

Er hebben al veel auteurs over ethiek in onderzoek met kinderen geschreven. Bijvoorbeeld:

- Alderson, P. en V. Morrow (2011). *The ethics of research with children and young people*. Londen: Sage Publications Ltd.
- Hill, M. (2005). *Ethical considerations in researching children's experiences* in: Greene, S. en D. Hogan (red) *Researching children's experience*. Londen: Sage Publications Ltd.
- Morrow, V. (2005). *The ethics of social research with children and young people - an overview* Institute of education, University of London.
- Morrow, V. (2009). *The ethics of social research with children and families in young lives: practical experiences*. Oxford: Young lives, University of Oxford.
- Powell, M.A. en N. Taylor (2011). *Building capacity for ethical research with children and young people*. Otago: University of Otago Centre for research on children and families.
- Safe the Children (2004). *So You Want to Involve Children in Research? A toolkit supporting children's meaningful and ethical participation in research relating to violence against children*. Stockholm: Safe the children.
- Shaw, C., L-M. Brady en C. Davey (2011). *Guidelines for research with children and young people*. Londen: NCB Research Centre.

Hoe kun je ethiek met kinderen bespreken?

Bij het bespreken van ethiek met kinderen is er een aantal zaken waarmee je rekening moet houden. Zo is het van belang er voor te zorgen dat alle kinderen die je betreft goed doorhebben wat je met ethiek bedoelt. Ook is het belangrijk om een goed moment te kiezen om het over ethiek te hebben. Breng het in ieder geval ter sprake voor dat je echt aan de slag gaat met het doen van onderzoek. Maar belangrijk is ook om eerst een goede sfeer te creëren, bijvoorbeeld door het doen van een kennismakingsspel.

Ga met een open houding van start. Blijf zo dicht mogelijk bij de beleving van kinderen door hen eerst te laten vertellen wat zij belangrijk vinden wanneer ze onderzoek doen (stel hen bijvoorbeeld de vraag wat je wel en wat je juist niet moet doen wanneer je vragen aan iemand gaat stellen). Dit doe je door in eerste instantie rechtstreeks te vragen naar wat bij hen opkomt en niet zelf in te vullen aan de hand van voorbeelden.

Ethiek bespreken met zeer jonge kinderen

Het is belangrijk om in de interactie met kinderen rekening te houden met hun leeftijd en capaciteiten. Voor heel jonge kinderen (tot ongeveer acht jaar) is soms een andere benadering en methodiek benodigd dan voor oudere kinderen en jongeren. Kinderen onder de acht jaar zijn vaak meer visueel ingesteld dan oudere kinderen. Om ethiek bespreekbaar te maken met jonge kinderen kan het beste gebruik worden gemaakt van beeldmateriaal, spelvormen en rollenspellen. In dit essay wordt later een voorbeeld van een rollenspel over ethiek (het 'ethiekspel') gegeven.

Uitleg van ethiek in onderzoek met kinderen

Een onderzoeker kan ethiek samen met kinderen en jongeren bespreken bij aanvang van het onderzoek. De onderzoeker zegt bijvoorbeeld:

“Voordat we met het onderzoek beginnen gaan we het eerst hebben over waar we allemaal op moeten letten als we onderzoek doen. Hoe gaan we om met gegevens? Wat mogen we als onderzoekers wel en niet doen? Daarover gaan we afspraken

maken. En jullie kunnen nu ook andere dingen bedenken waar we rekening mee moeten houden als we het onderzoek gaan uitvoeren. We noemen de afspraken die we daarover maken 'ethiek'. Het gaat er bij ethiek vooral om dat je goed omgaat met de mensen die je in je onderzoek tegenkomt."

Ethiek bespreken met kinderen: Ethiekspel

Je kunt ethiek met kinderen bijvoorbeeld bespreken door middel van het ethiekspel. Dit houdt het volgende in:

Middels een aantal kleine rollenspellen waarin de kinderen zelf de rol van onderzoeker en respondent uitbeelden, wordt gesproken over wat ethisch wel en niet verantwoord gedrag is. Samen met de kinderen worden op deze wijze ethiekregels opgesteld, waaraan zij zich vervolgens committeren. Deze methode is succesvol gebleken omdat het kinderen aanspreekt: ze zien gespeelde situaties voor zich en kunnen goed vertellen welk gedrag wel of niet goed is en waarom. Ze vinden het leuk, het zet hen aan het denken en vanzelfsprekendheden worden onder de loep genomen. Kinderen bedenken regels juist doordat ze voor zich zien hoe een situatie kan zijn als de betreffende regel niet in acht wordt genomen.

Werkwijze Ethiekspel

In het ethiekspel leren de kinderen beoordelen hoe een onderzoeker zich ten opzichte van andere kinderen hoort te gedragen. We hebben het dan over ethiek. In deze methode beelden de kinderen zelf een aantal situaties uit in de vorm van een rollenspel. Na elk rollenspel beoordelen de toeschouwende kinderen of de reactie van de onderzoeker een fout of een goed voorbeeld is van hoe je je als onderzoeker hoort te gedragen wanneer je kinderen raadpleegt.

Werkwijze:

1. Twee kinderen spelen voor de groep een rollenspel. Zij krijgen hiertoe een opdracht op een kaartje te zien, waar een situatie op beschreven staat. Het ene kind neemt de rol aan van onderzoeker, het andere kind van respondent.
2. De twee kinderen beelden de beschreven situatie uit. Er mag van alles bij verzonnen worden zodat het een leuk 'toneelstukje' wordt (van 1 minuut).
3. Na het opgevoerde stukje gaan de twee kinderen zitten. De begeleiders vragen (cooling down) eerst aan de twee hoe ze het vonden gaan.
4. Hierna vertellen de toeschouwers wat zij zagen. De begeleiders stellen enkele vragen over het toneelstukje:
 - Was de onderzoeker goed of fout?
 - Waarom was dit goed of fout?
 - Welke regel(s) ten aanzien van het gedrag van een onderzoeker kunnen we naar aanleiding van dit stukje bedenken?
5. De regels worden op een sheet geschreven
6. Vervolgens gaat een ander duo voor de groep staan en speelt een andere situatie uit.

Ethiek met jongeren bespreken

Allereerst is het van belang om ook bij een gesprek met jongeren zorg te dragen voor een goede ontspannen sfeer voordat je het kunt hebben over ethiek.

Met jongeren kun je echter wel, na kennismaking en het scheppen van een vertrouwde sfeer, meer direct in gaan op het thema ethiek. In dit verband is een groeps gesprek een zeer geschikte methode, omdat ethiek een thema is dat zich bij uitstek leent voor dialoog en uitwisseling. Je kunt het gesprek opnemen en naderhand uitwerken, zodat je aan de hand van de uitspraken kunt proberen om richtlijnen te formuleren. Vervolgens kun je deze richtlijnen weer terug koppelen naar jongeren en deze zodoende steeds verder ontwikkelen.

Ethiek bespreken met jongeren: leidraad aan de hand van thema's

Wat zou jij doen als jij een onderzoeker was?

- Waar moet je als onderzoeker rekening mee houden als je een onderzoek doet met kinderen?
 - Wat mag wel en wat mag niet?
- Hoe informeer je kinderen en eventueel de ouders?
 - Welke informatie dienen kinderen te hebben over het onderzoek?
- Wat kun je wel en wat kun je niet beloven?
- Wat is verder belangrijk om te vermelden?
- Hoe zorg je ervoor dat er kinderen mee willen doen aan het onderzoek?
- Hoe ga je van start?
- Hoe introduceer je een gevoelig onderwerp?
 - Op welk moment kun je dat doen?
- Hoe ga je om met anonimiteit?
- Waar kan het onderzoek het beste plaatsvinden?
 - Is het nodig dat er een bekende van de kinderen aanwezig is?
- Wat kun je kinderen bieden?

Wat zeggen kinderen en jongeren zelf?

Binnen verschillende gesprekken met kinderen is stilge staan bij het thema ethiek in onderzoek met kinderen. Hieronder volgt een aanzet tot mogelijke richtlijnen die hieruit geformuleerd kunnen worden, onderbouwd met citaten van kinderen.

1. De input van de kinderen serieus nemen, daadwerkelijk inzetten en zichtbaar maken

Ja maar dan moet er wel wat mee gebeuren, ik heb er niet zo een goeie ervaring mee dat als je dingen vertelt er ook echt wat mee gebeurt. (Meisje, 17 jaar)

2. Benadrukken dat het goed is om mee te doen aan het onderzoek omdat andere kinderen in een soortgelijke situatie dan geholpen kunnen worden.

Dus dat je het kind echt een beetje het gevoel geeft van: je helpt nu ook echt andere kinderen die dingen meegemaakt hebben enzo. (Jongen, 13 jaar)

3. Anonimiteit waarborgen

Als iemand iets vertelt dan ga ik er van uit dat diegene dat voor zichzelf houdt en als diegene er verder iets mee wil doen dan moet ie dat gewoon aangeven. (Jongen, 16 jaar)

4. Niet direct recht op je doel afgaan maar eerst zorgdragen voor een vertrouwensband, met name bij een gevoelig thema zoals bijvoorbeeld kindermishandeling

Ik denk eerlijk gezegd wat het beste helpt is dat je gewoon een paar keer gaat kennismaken, een paar keer ja wat gewoon onderwerpen gaat praten (buiten spelen, eten) en dat je er dan op een gegeven moment er langzaam naartoe gaat werken. (Meisje, 16 jaar)

5. Aan het begin duidelijk maken dat ze niet overal een antwoord op hoeven te geven als ze dat niet willen.

Dat je dan gewoon zegt van: als jij het moeilijk vindt om antwoord te geven op de vragen hoef je je helemaal niet verplicht te voelen. Dan kun je gewoon zeggen dat je er niet over wilt praten. (Jongen, 13 jaar)

6. Vertellen wat je met de informatie van plan bent te doen die de kinderen geven en toestemming vragen om het voor die doeleinden in te zetten

Als je het dan verder tegen iemand anders wilt zeggen, dan moet je wel toestemming vragen. Niet alleen zeggen ik ga het tegen die en die zeggen en dat was het, maar moet je ook vragen: vind jij dat goed, dan moet je ook overleggen. (Jongen, 17 jaar)

7. Indien de kinderen onder behandeling zijn, de behandelaars betrekken en informeren over het onderzoek en inzetten wanneer nodig

Het kan natuurlijk zijn dat kinderen dingen gaan vertellen die nog niet bekend waren, daarom is het denk ik ook goed dat stel dat jullie dit doen met een groep kinderen dat jullie ook contact hebben met de hulpverleners op een zorgvuldige manier. En jullie zijn natuurlijk niet de hulpverleners van de kinderen, maar er kunnen wel dingen naar boven komen die heftig zijn. (Meisje, 16 jaar)

8. Het kind vooraf vertellen dat het mogelijk is dat je dingen die hij of zij vertelt, zou kunnen doorvertellen wanneer dit hele belangrijke dingen zijn voor anderen om te weten. Omdat het kind bijvoorbeeld in gevaar is.

Ik vind wel dat ze het van tevoren moeten weten, maar dat ze ook weten dat dat alleen zo is wanneer het echt niet anders kan, dat alleen de informatie doorgegeven wordt wanneer zij zelf echt in gevaar zijn. (Meisje, 17 jaar)

9. Het kind helpen/begeleiden wanneer het tijdens je onderzoek dingen vertelt waarvan de behandelaar nog niet op de hoogte was.

Of in ieder geval het kind zelf de kans geven om het eerst zelf te vertellen dat je zegt van, ja weet je wel, dat het niet achter de rug omgaat of zo want dan voel je je, zeg maar genaaid, maar als je zegt tegen zo'n kind van: weetjewel dat je in gevaar bent en dat het beter is als je het aan iemand vertelt, dan kan zo'n kind er zelf ook nog over nadenken van: hé, misschien is het ook wel goed als iemand anders het weet. (Meisje, 17 jaar)

10. Continuïteit in het onderzoek, wanneer er meerdere contactmomenten zijn, steeds dezelfde onderzoeker inzetten

Eigenlijk moet het wel iemand zijn, die je moet kennen en die je kunt vertrouwen. Want na één keer als ik iemand zie, dan vertrouw ik nog niet echt gelijk diegene. Je komt uit Amsterdam, ik ken je niet en hoe weet ik nou 100% zeker dat jij dat geheim houdt. (Jongen, 13 jaar)

11. Op een ontspannen manier met elkaar in gesprek komen, niet in een te stijve setting

Maar ook gewoon iets doen of zo, terwijl je aan het praten bent (voetballen, koekjes bakken). Als je gewoon gaat zitten aan een tafel op een stoel tegenover elkaar dan is het ook gelijk al zo'n interviewgevoel, maar als je buiten aan het voetballen bent en je bent onder het voetballen gewoon op een ontspannen manier een beetje aan het praten en elkaar aan het leren kennen, dat is al heel anders. (Jongen, 13 jaar)

De voorgaande punten zijn mede gebaseerd op de uitspraken van kinderen van diverse onderzoeken en een gesprek met de jongerenraad van Jarabee. Dit laatste gesprek ging over het thema ethiek bij onderzoek doen met kinderen naar kindermishandeling.

Praten over 'taboe-thema's'

Kinderen zijn er niet bang voor om gevoelige thema's te bespreken. Volwassenen kunnen soms een zekere angst hebben om een moeilijk thema bij de naam te noemen.

Als het gaat om het bespreekbaar maken van gevoelige thema's hebben kinderen een aantal tips:

Kindermishandeling

Het kan naar of zelfs bedreigend voelen voor kinderen als rechtstreeks wordt gevraagd naar hun mishandelingsverleden. Kinderen adviseren dan ook om het gesprek aan te gaan aan de hand van casussen. Het is vervolgens aan het kind zelf of diegene iets wil vertellen over zijn eigen verleden, of dat de fictieve persoon uit de casus onderwerp van gesprek blijft.

"Je kunt ook gewoon een simpel verhaaltje vertellen van er was eens een keer een meisje en dit en dat gebeurde er. En dan kan je bijvoorbeeld vragen van: hebben jullie dit wel eens gehoord of gezien bij iemand weetjewel, dan kan het best wel zijn dat zo'n kindje dan zegt van ja: dat is mij een keertje gebeurd. Dan hoef je nog niet eens het woord kindermishandeling te hebben gebruikt, maar dan heb je gewoon een verhaaltje verteld zeg maar en dan herkennen ze het misschien."

Bij het praten over moeilijke onderwerpen is een vertrouwensband van groot belang. De tijd nemen om kennis te maken, een relatie op te bouwen en vertrouwen te krijgen in de onderzoeker zijn voorwaarden voor het praten over kindermishandeling, maar ook over andere 'taboe'onderwerpen.

"Ik denk eerlijk gezegd wat het beste helpt is dat je gewoon een paar keer gaat kennismaken, een paar keer ja gewoon over wat onderwerpen praten en dat je er dan op een gegeven moment er langzaam naartoe gaat werken..."

Armoede

Bij het bespreekbaar maken van het thema armoede speelt stigmatisering een rol. De vraag: hoe is het om op te groeien in armoede? kan veel weerstand oproepen. De term kan heftig overkomen en wanneer eenmaal een bepaalde sfeer gecreëerd is, is het vaak lastig om die weer om te buigen. Probeer het onderwerp daarom op een andere manier bespreekbaar te maken. Spreek bijvoorbeeld over: opgroeien in een gezin met weinig inkomen/een gezin dat niet veel geld te besteden heeft. Praat eerst in algemene termen over het onderwerp en vraag of ze anderen kennen die in een soortgelijke situatie zitten, zodat het niet perse persoonlijk hoeft te worden.

Onderzoeker: *'Misschien kennen jullie wel kinderen waar thuis heel weinig geld is?'*

Kinderen: *'Ja...'*

Onderzoeker: *'Hoe merk je dat dan, dat er weinig geld is thuis?'*

Kind: *'Nou, dat je niet op vakantie gaat. Of dat je altijd oude kleren aan hebt. En dat je geen cadeaus krijgt op je verjaardag...'*

Kind: *'Of dat je niet op sporten mag'*

Vervolgens gaat de onderzoeker in op de vraag hoe het voelt voor een kind als het geen cadeaus krijgt, oude kleren aan heeft of niet op sporten mag. De eigen ervaring staat niet centraal in dit gesprek (althans, het wordt niet zo benoemd), maar de eigen beleving wel.

Tot Slot

Over ethisch onderzoek met kinderen zijn al veel boeken en artikelen geschreven. Aan alle overwegingen met betrekking tot de uitvoering, gaat de vraag vooraf of je kinderen in onderzoek moet betrekken. Kinderen hebben er recht op hun mening te geven in zaken die hen aangaan, en veel situaties kunnen beter worden, als samen met kinderen naar oplossingen wordt gezocht.

De betrokkenheid van kinderen in onderzoek schept verplichtingen, ten opzichte van de kinderen en het onderzoek. Net als bij elk onderzoek, zijn ethische overwegingen op het gebied van doel, kosten en opbrengsten van belang. Het lijstje met 10 onderwerpen van Virginia Morrow is hierbij een handig hulpmiddel.

Onderzoekers dienen zich bewust te zijn van de consequenties van hun keuzes met betrekking tot het onderzoeksproces, voor de positie van kinderen en jongeren. Om deze consequenties in te kunnen schatten is de dialoog met kinderen hierover van groot belang. In deze brochure is een aantal handvatten gegeven voor gespreksvoering met kinderen over ethisch handelen binnen het onderzoek.

Bovenal geldt dat iedere situatie anders is, en vraagt om een andere benadering van de doelgroep, het onderwerp of de methodiek. Juist dan is in gesprek gaan over ethische kwesties met elkaar en met kinderen belangrijk: zodat op maat kan worden bepaald wat 'goed' is om te doen.

Ethiek in onderzoek is ontzettend belangrijk. Tegelijkertijd willen we er voor waken, dat de discussie over ethiek bij voorbaat een reden is om kinderen uit te sluiten van deelname aan onderzoek. Daarmee worden hun ideeën en ervaringen immers helemaal niet gekend. We pleiten er dan ook voor om uit te gaan van de kracht van kinderen in onderzoek en te zoeken naar mogelijkheden om hen op een goede manier in onderzoek te betrekken.

Stichting **Alexander**
jongeren actief in
onderzoek en beleid

Stichting Alexander is een niet-commercieel, landelijk instituut voor jeugdparticipatie en actiegericht jongerenonderzoek. Met bijna 20 jaar ervaring in alle leefdomeinen van jeugd, van zorg tot onderwijs, van gezondheid tot cultuur en van wonen tot werken, is Stichting Alexander in staat participatie op een hoger plan te tillen. Stichting Alexanders aanpak leidt tot oprechte betrokkenheid en een sterkere sociale binding. Zie voor meer informatie www.st-alexander.nl

Als ik de onderzoeker was...

Een uitgave van Stichting Alexander

Stichting Alexander

jongeren actief in
onderzoek en beleid

Onderzoek doen samen met kinderen en jongeren is belangrijk voor kinderen zelf en voor volwassenen in hun omgeving. Door kinderen te betrekken komen we meer te weten over wat zij vinden van hun omgeving. Kinderen die zelf een rol krijgen in onderzoek, doen kennis op die zij ook zelf weer kunnen gebruiken om hun leefomgeving te verbeteren. Kinderen kunnen van onderzoek ook veel leren.

Het Internationaal Verdrag van de Rechten van het Kind bevat artikelen die overheden verplichten om kinderen te betrekken bij onderzoek dat hen aangaat.

Onderzoek met en door kinderen roept echter allerlei ethische vraagstukken op. In deze brochure bieden we een aantal concrete handvatten om ethische vraagstukken binnen sociaal wetenschappelijk onderzoek het hoofd te bieden. Er zijn niet altijd panklare oplossingen. Maar het gesprek over ethiek vormt een goed begin. Tussen onderzoekers, maar ook vooral tussen onderzoekers en kinderen.

© Stichting Alexander

ISBN 978-90-8903-024-5

